

УДК 141.319.8..378

Троїцька Т.С., Семікін М.О.

МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ СУЧАСНОЇ ЕТНОКУЛЬТУРНОЇ ОСВІТИ

Анотація. Троїцька Т.С., Семікін М.О. Методологічні аспекти сучасної етнокультурної освіти. Інтенсивні зміни в сучасному світі, міграційні процеси, національне відродження зумовлюють створення єдиного гармонійного освітньо-культурного простору. Процес залучення до оптимізації навчання і виховання етнокультурних компонентів потребує імплементації мети, змісту, технологій навчання і виховання етнометодологічним підходом як найважливішою складовою освітньої стратегії людиноцентризму.

Ключові слова: єдність національного і загальнолюдського ідеалів освіти, етнокультурна варіативність, етнометодологічний підхід, етнопедagogіка, людиноцентризм, методологія, національне відродження.

Аннотация. Троицкая Т.С., Семикин М.А. Методологические аспекты современного этнокультурного образования. Интенсивные изменения в современном мире, миграционные процессы, национальное возрождение детерминируют создание единого гармонического образовательно-культурного пространства. Процессе включения в оптимизацию обучения и воспитания этнокультурных компонентов требует имплементации целей, содержания, технологий обучения и воспитания этнометодологическим подходом как важнейшей составляющей образовательной стратегии человекоцентризма.

Ключевые слова: единство национального и общечеловеческого идеалов образования, методология, национальное возрождение, человекоцентризм, этнокультурная варіативність, етнометодологічний підхід, етнопедagogіка.

Summary. Troitskaya T.S., Semikin M.A. Methodological aspects of modern ethno-cultural education. Intense changes in the modern world, the migration process, national reconstruction determines the creation of a single harmonic educational and cultural space. The process of

inclusion in the optimization of training and education of ethnic and cultural components requires the implementation of the objectives, content, technology, training and education ethnomethodological approach as an essential component of the educational strategy humanism.

Key words: unity of national and human educational ideals, methodology, national revival, ethno-cultural variability, ethno-methodological approach, ethno-pedagogics.

Постановка проблеми. Інтенсивність змін у світовій спільноті стимулює зростання національної свідомості народів, відродження національних культур, етнічної педагогіки, усього того, що веде до збереження і відтворення цінностей і культурних надбань кожного народу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Звернення до національних традицій, народної педагогіки зумовлено існуванням поліетнічних суспільств, посиленням міграційних процесів, зростанням етноконфесійного розмаїття населення тощо. Разом з тим, становлення єдиного освітнього простору, зокрема в пострадянських державах, повільно наближається до гармонізації національних і етнокультурних відносин, а проблема етнопедагогізації цього простору не стає першочерговою в гуманітарних розробках, хоча їй присвячені праці видатних учених (Г. Волков, Є. Бондаревська, В. Кремень, М. Максименко, Г. Філіпчук та ін.). Більш того, етнопедагогічне знання "розпорошено" за різними підходами, науковими галузями, описовими фрагментами. Тому ми вважаємо, що є необхідність етнокультурну спрямованість навчання і виховання оформити в головну концепцію етнометодологічного підходу.

Виклад основного матеріалу дослідження. У досліджуваному нами аспекті реальність етнокультурного буття на рівні методологічного осягнення висуває низку проблем, труднощів і певних суперечностей:

- між бурхливим розвитком регіонально-муніципальної системи освіти та інертністю в сприйнятті інновацій;
- між готовністю випускників до інтеграції в полікультурний простір регіону і недостатнім знанням етнокультури тощо.

За слушним висловлюванням Г. Філіпчука, сучасна методологія реформування освіти в Україні спрямована на реалізацію ідей людинознавчого, народознавчого знання як засобу саморозвитку, самотворчості, самоідентифікації особистості, нації. Є підстави вважати, що найближча перспектива - це не лише розвиток освіти в напрямі визнання педагогом, суспільством права учня бути активним суб'єктом навчально-виховного процесу, формування у нього найцінніших рис - індивідуальності, творчості, громадянськості, а й забезпечення неприпустимості насильства над свідомістю особистості, маніпулювання її поведінкою. Це означає, що зміст освіти повинен забезпечити вироблення у людини певного імунітету до світоглядної безпорадності в хаосі розбурханого політичного суспільного життя,

підготувати її світобачення, а не кинути напризволяще в стихію агресивної політизації полярних таборів чи суспільної індиферентності [7, с. 2].

Зауважимо, що такий підхід є дуже близьким до філософських тенденцій української ментальності, яка націлена на узгодження всіх елементів буття кожної людини з буттям інших людей, усіх живих істот, усієї природи. Це можна, на думку деяких авторів, визначити як антропологічну рефлексію (від лат. *reflexio* - розмірковування, спрямоване на самого себе), як різновид міркувань, котрі є не лише теоретико-концептуальними. Їхній вияв може набувати художньо-образної, символічно-алегоричної та інших форм. Саме тому, на думку авторів книги “Світ людини”, антропологічна рефлексія часто “спрацьовує” як неусвідомлювана її носієм світоглядна схильність до визнання (або ж невизнання) індивідуальної неповторності іншої істоти або особистісної своєрідності іншої людини [8].

Наголошуючи на необхідності диференціації та індивідуалізації навчання і виховання, підкреслюючи той факт, що цей процес починається з деякої варіативності змісту, методів, ми вважаємо, що в теоретичних розробках відчувається певна дефіцитарність таких обґрунтувань. Ще менш дослідженою через низку причин залишається варіативність саме культурного, національного змісту. Сьогодні, на нашу думку, відходить у минуле хибне твердження про друговартість усього провінційного - способу життя, науки, культури, мистецтва, що обмежувало здійснення наукового аналізу багатьох явищ. На важливість цієї варіативності вказував Ф. Шамахов: “Регіональні праці важливі, насамперед не тому, що в них врахована специфіка (географічна, демографічна, національна тощо), а тому, що в них найкращим чином реалізуються відомі положення про відображення загального не інакше, ніж як через часткове, конкретне” [9, с. 5].

Зрозуміло, що залучення українознавчого компонента до сфери навчальних дисциплін не призводить до локалізації та звуження розуміння гуманітарних процесів у світі, а навпаки, сприяє формуванню світогляду крізь призму історії, інтересів, доцільності національного чинника. Що стосується місця української етнокультури в змісті освіти, то ці проблеми здаються розробленими більш-менш комплексно лише на перший погляд. За останні десять років найбільше уваги приділялося мовно-літературним, історичним, мистецьким, етнографічним і релігійним аспектам. Саме тому в шкільних курсах і навчальних програмах з'явилися оригінальні розробки й авторитетні свідчення. Важливого значення в реформуванні освіти набули пошук і використання нових форм і методів вивчення дисциплін суспільно-гуманітарного циклу на українознавчому ґрунті. Але це лише початкові кроки впровадження в національній освітній стандарт тих вітчизняних ідей, досягнень, які мають вплив на світовий науковий процес. Не випадково такі відомі педагоги, як Ш. Амонашвілі та В. Загвязинський, одним із

найважливіших критеріїв стратегії сучасної освіти визначають її культурно-орієнтований зміст.

Останнім часом у межах ліберальної традиції поширюється мультикультурний дискурс у науці, який має конкретний концептуальний зміст, що полягає у визнанні права і цінності культурного плюралізму, у контексті якого представники різних соціокультурних спільнот сприймаються рівними в ідентичності. Звичайно, міжкультурні відносини за формулою “я-інший” є більш конструктивними, ніж “я – чужий”, проте, на нашу думку, існує певна небезпека відокремленості тієї чи іншої спільноти, яку американський історик А. Шлессіндер, за посиланням З. Гриценко, називав “культурним і мовним апартеїдом” [2, с. 30].

Не заглиблюючись у дефініцію "мультикультурності", зазначимо, що етнокультурний підхід, на нашу думку, передбачає не лише врахування культурних й виховних інтересів різних спільнот, а й навчає людину адаптації до різних цінностей в умовах розмаїття, взаємодії з людьми різних традицій, орієнтує на діалог культур та на відмову від культурно-освітньої монополії щодо інших спільнот і народів. До того ж, питання етнокультурної імплементації актуалізується також рухом освітніх перетворень України, що пов'язані з Болонським процесом, осмислення якого висуває проблему нашої культурної ідентичності.

Безсумнівно, основною складовою змісту освіти є наукові досягнення, факти. Але важливими елементами культури є також мистецтво, етика, традиції, віра тощо. Інтеріоризація цих цінностей особистістю робить її культурною, благородною. Гуманний, особистісно орієнтований підхід до навчання й виховання ґрунтується саме на продуманому, збалансованому насиченні їх змісту культуротворчою діяльністю.

Оскільки цілісна система національного виховання містить у собі, як вважає Ю. Римаренко, такі важливі компоненти, як формування національної свідомості, почуття загальнонаціональної гордості й утвердження їх як одного з головних принципів виховання, утвердження свідомості та почуття належності до народу України, виховання відповідальності за долю своєї поліетнічної Батьківщини, всебічний розвиток культури міжетнічного спілкування, подолання як неповажного ставлення до національних почуттів і традицій, так і їхньої абсолютизації; рішуче подолання проявів націонал-нігілізму та націонал-шовінізму, усунення причин, що їх породжують, утвердження поваги та прихильності до загальнолюдських цінностей, здійснення прориву до багатства загальноцивілізаційної культури та духовності [6], то розробка національно-регіонального компонента змісту освіти повинна здійснюватися на новій, етнометодологічній основі.

Ця етнометодологічна основа передбачає, перш за все, використання народних джерел, залучення до національних, неповторних скарбниць

духовності, моральності й життєтворчості. Тому, звернення до ментальних основ українського національного характеру, що знаходить відображення у розвитку філософської думки, є, безсумнівно, необхідним в умовах національного відродження.

Відомо, що національне відродження - це явище глобальне. За всією невизначеністю цього поняття, змістовою неоднаковістю процесу (залежно від того, якого народу він стосується: чи то первинна стадія утворення нації, чи то народ зі своєю власною історією, який прагне відродитися як нація) під національним відродженням більшість дослідників розуміють “усвідомлення себе, етносу як нації, як дійової особи історії і сучасного світу” [6, с. 48]. Таке визначення близьке до трактування національної самосвідомості як усвідомленого ставлення до історії, сучасного та майбутнього розвитку національного життя. Складовими структури національної свідомості у такому контексті постають як історичні цінності, так і уявлення про інтереси, потреби національного прогресу, піклування про історичну долю нації - тому такий підхід до національного відродження, здається, дуже обмежує цей процес як за сутністю, так і за змістом. Можна погодитися з тими вченими, які вважають, що національне піднесення - це передусім дії, спрямовані на задоволення національних потреб, це реалізація самовизначення нації, етнічних груп та окремих осіб, їхніх інтересів і потенційних можливостей [6; 7; 10]. Крім того, цей процес - не лише задоволення національних аспірацій, але й поступ до загальнолюдського, реалізації вселюдської правди. У такому розумінні національне відродження - досить складний процес, що характеризується різними стадіями, етапами, кількістю і хронологічні межі яких також інтерпретуються неоднаково. Так, наприклад, професор Празького університету М. Грох визначив три фази формування націй на етнічній основі (національного відродження) - академічну (період наукового зацікавлення, коли певна етнічна група стає предметом уваги дослідників - окремих інтелігентів, які збирають і публікують народні пісні й легенди, вивчають звичаї та вірування, історію, тобто “віднаходять” національність і окреслюють контури свідомості), культурну (патріотичне відродження, коли маси залучаються до цього процесу, велику роль у якому відіграє національна мова, що перетворюється з предмету вивчення на інструмент творення літератури, перекладу з інших мов); політичну, коли з’являється масовий національний рух з політичними гаслами й наслідками, коли нація намагається досягти політичного самоврядування, автономії й самостійності [10].

Підсумовуючи все вищезазначене, зауважимо, що філософське й ідейно-теоретичне підґрунтя етнометодологічного підходу включає:

- закон про діалектичну єдність філософських категорій (“єдиний”, “особливий”, “загальний”, які віддзеркалюються в поняттях: “індивід”, “нація”, “народ”);

- визнану суспільством ідею П. Блонського про формування людини як члена племені, нації, людського роду [1];
- ідею П. Каптерева про єдність національних і загальнолюдських ідеалів [3];
- методологічну тезу Б. Йєменського “Від рідного порогу - у світ загальнолюдської культури” [5] тощо.

У такому сенсі етнометодологічний підхід спрямовує навчання і виховання не на формування абстрактної людини, а на визначення належності людини до тієї чи іншої нації, на вивчення людини як носія національної психології, національного характеру, національної самосвідомості. У той же час, оскільки людина не живе ізольовано, а взаємодіє з представниками різноманітних культур, етнометодологічний підхід не обмежується національними рамками, а дає підстави для теорії і практики формування людини в умовах міжкультурної взаємодії.

Висновки. Застосування цього підходу до аналізу історико-філософської та психолого-педагогічної літератури, до вивчення процесу становлення й розвитку національних систем освіти дасть змогу виділити й сформулювати етнопедagogічні та етнодидактичні принципи, основою яких є ідея цілісного відображення національної і загальнолюдської культури в цілях, змісті освіти, у методах, прийомах навчання і виховання:

- принцип відповідності змісту освіти етнофілософським поглядам і сучасному менталітету Homo educandus (зміст національної освіти, з одного боку, повинен відповідати етнофілософським поглядам народу, а з іншого - відображати сучасний менталітет, що відбиває глобальні процеси інтеграції, взаємодії, взаємозбагачення різноманітних культур і філософських течій);
- принцип відповідності змісту освіти, форм і методів навчання етнопсихологічним особливостям людей (етнопсихологія як міждисциплінарна галузь знань, вивчаючи етнічні особливості психіки людей, національний характер, закономірності формування національної самосвідомості та етнічних стереотипів, має сформулювати знання про життя етносу як в однорідному за своїми соціальними й культурними характеристиками середовищі, так і в реальному багатонаціональному світі, який передбачає діалог етносів, готовність представників різних національностей до позитивного контакту);
- принцип поширення полікультурності в освіті, оскільки відсутність у представників того чи іншого етносу поліваріантності освіти призводить до обмеження розвитку мислення і національної самосвідомості;
- принцип відповідності форм і методів навчання етнопедagogічним традиціям (система виховання і навчання, що створена народом і базується на народному ґрунті, має ту виховну силу, якої немає в кращих системах, заснованих на абстрактних ідеях чи запозичених у іншого народу, тому в сучасних методологічних дослідженнях ставиться питання про етнічну

зумовленість методів і прийомів навчання, які повинні виходити з визнання того, що сприйняття і мислення кожного народу є своєрідними тощо);

- принцип етнометодологічної імплементації цілей, змісту і технологій навчання і виховання (визнання того факту, що однією з причин загальної деградації культури є відрив освіти від традиційного виховання і етнопедагогіки, більшість педагогів у подоланні цього явища навіть у етнокультурній варіативності не йдуть далі доповнення освіти окремими компонентами етнопедагогіки, у той же час ресурс етнічності передбачає зміни саме в освітніх підходах та стратегіях, методологічними засадами яких можуть бути концепції М. Бахтіна про екстериторіальність культури, про існування культури на межі епох, що розвиваються сьогодні в культурології, герменевтиці, педагогіці, а також, філософія людиноцентризму В. Кременя [4] та, більш за все принципи, положення, зауваження, які є складовими вітчизняної філософської спадщини, що чекають на ґрунтовні дослідження).

ЛІТЕРАТУРА

1. Блонский П.П. Задачи и методы новой народной школы / П.П. Блонский // Избранные педагогические и психологические сочинения: в 2 т./ П.П. Блонский. - М.: Педагогика, 1979.– Т. 1.– С. 39-85.
2. Гриценко З.І. Мультикультурний дискурс в американській філософії освіти / З. І. Гриценко // Американська філософія освіти очима українських дослідників. матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. 22 грудня 2005 р. - Полтава: 2005. – 281 с. – С. 27-32.
3. Каптерев П.Ф. Избранные педагогические сочинения. / П.Ф. Каптерев. – М.: Педагогика, 1982.– 536 с.
4. Кремень В.Г. Філософія національної ідеї. Людина. Освіта. Соціум. / В.Г. Кремень – К.: Грамота, 2007. – 576 с.
5. Неменский Б.М. Пути очеловечивания школы / Б.М. Неменский / Новое педагогическое мышление / Под ред. А.В. Петровского. - М.: Педагогика, 1989. – С. 103-133.
6. Римаренко Ю.І. Національний розвій України: проблеми і перспективи. / Ю.І. Римаренко – К.: Юрінком, 1995. – 272 с.
7. Філіпчук Г. Філософсько-соціологічні аспекти реформування освіти в Україні / Г. Філіпчук // Шлях освіти. - 1996. – №2 – С.2–7.
8. Філософія: Світ людини / В.Г. Табачковський, М.О. Булатов, Н.В. Хамітов та ін. – К.: Либідь, 2004. – 432 с.
9. Hroch M. Social precondition of National Revival in Europe. / M. Hroch – Cambridge, 1985.– P. 18-19.